

8089

8090

8091

8092

8093

8094

8095

8096

8097

8098

8099

8100

891-99

9-70

48

Bound by
Standard Bookbinding Co.
34-36 Pleasant Street,
Boston, Mass.

ՀԱՅԱ ՍԿՈՐԵԱՆ

ՄՏՔԻ ԽՈՀԵՐ

(ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ)

ԳՐԱԿԱ.

ԳԻՆՆ Է 5 ՍԷՆԹ

1911

ՆԻԻ ԵՕՐԴ

ՅՊԱՐԱՆ «ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»Ի

891.99

14-19

ՀԱՅԿ ԸԳԾՄԵԱՆ

Մ Տ Ք Ի Խ Ո Հ Ե Ր

(Ը Ն Կ Ե Ր Ա Կ Ա Ն Ն Շ Մ Ա Ր Ն Ե Ր)

Պ Ր Ա Կ Ա.

Գ Ի Ն Ն Է Յ Ս Է Ն Թ

1911

Ն Ի Ի Ե Օ Ր Ք

Տ Պ Ա Ր Ա Ն «Ե Ր Ի Տ Ա Ս Ա Ր Դ Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն» Ի

15763

ԱՇԽԱՏԱՆԻ ԶԱՄԱՆ

Կը դառնայ անիւ, կ'ընթանայ կաշին,
Բիւրաւոր ձայներ մեքենաներէն
Միախառնուելով՝ կ'երգեն ձեղեղին
Ուժի՛, երկաթի՛ ու շոգեշարժին:

Ձայնե՛ր բիւրաւոր, շուինչ գործիքի,
Անիւի շուրջ, սուրջ շոգիի. —
Աճե՛ն կողմ մուրտ, սեցած ճակատներ,
Գործաւորներու սև ու կոշտ ձեռքեր:

Աճե՛ն կողմ եռուն վազք ու աշխատանք,
Բուռն ու տեական կեանք մը՝ լի մաշանք. —
Դեղնա՛ծ, ուժասպառ բանուոր մը ասղին,
Քաճուած, յոգնատանջ միւս մը անղին:

Մէկը կը գաճէ, անընդհատ զարնէ,
Միւսը մուրճը շարժէ՝ հա՛ շարժէ,
Երրորդը խոնջած, նիհար մարմինով
Ասղի՛ն ու անղին կը վազէ՝ փութով:

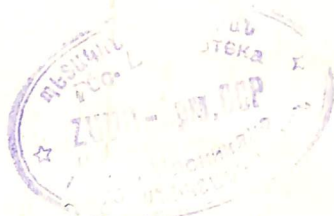
Ո՛ւժ ու մեքենայ, շո՛գի ու ճարդ
Իրարու հանդէպ թշնամի կարծես՝
Կը ձգե՛ն կռիւ, պայքար մը ըսես՝
Մտքի ու տարրի հակառակ մի մարտ... :

Սակայն տիրական բանուորը հուժկու
Տիրած է տարրին, զայն ըրած հլու.
Մտքին քճահա՛ծ՝ նիւթը կը շարժի՛,
Կ'ոռնա՛յ, կը սուրա՛յ ու կը հեծեճի՛... :

Ու աշխատանքին, մտքին միութեամբ,
Կը պեղուին անվերջ հարստութիւններ,
Լիառատ ու հոժ լեցուն շուկաներ
Կազմելով աշխարհ անոր օգնութեամբ:

Քայց այդ արդիւնքը, ժիր աշխատանքը
Գործաւորներու, կ'երթա՛յ, կ'անհետի՛

78121-Ա3

845-87
9

Յէ՛ր շուկաներու և սո՛ւրբ քրտինքի,
Լկտի՛, անամօ՛թ անխիղճ՝ զրպան ծը . . . :

Եւ ասդին բանուորն որ կօշիկ կարէր,
Անդին ուրիշ ծը որ հագուստ ձևէր,
Խրորդ ծը որ միշտ հաց կը պատրաստէր —
Անոնցմէ այսօր զրկուա՛ծ են մարդեր

Ու սռւէ՛, կ'ոռնայ մեքենա՛ն, շոգի՛ն,
Անոնց հետ յոգնած, չարքա՛շ ու սեցա՛ծ
Բանուորը՝ ցաւէ՛ ուժասպառ դարձած՝
Կը գործէ՛ տակաւ յօգուտ ուրիշին . . . :

* * *

Ի Խ Ա՛ 2 . . .

Ի խա՛ջ . . .

Ասիկա հին խօսք ծըն է, դարաւոր բացագանչութիւն ծը, որ տասնեակ դարերէ ի վեր, սերունդէ սերունդ կրկնուեր, պոռաց- ուեր է ամեն պատեհ պարագայի մէջ անսանձ, բռնաւոր ու ան- միտ ամբողջներու կողմէ և հասեր է մինչև մեր օրերը:

Ընկերական կեանքին մէջ այս կոչը, երկուստեք եղած է թէ՛ արդար և թէ՛ անարդար, ու քաշկռտուելով, սպառնալով, և դա- րերու բիւրաւոր ելևէջներէ անցնելով՝ եկած ու մեր շէմքին առջև կեցած է իր արիւնալի, երբեմն վախկոտ, երբեմն սպառ- նական ու ահարկու կերպարանքովը:

Ի խա՛ջ . . . բայց որո՞ւ և ո՞վ է որ խաջ կը հանուի՝ ար- դարը անարդարի՞ն, թէ՛ անարդարը արդարին կը խաջէ: — Ար- դա՛ր է ան, որ կը յաղթէ և անարդար ա՛ն, որ կը յաղթուի: Պատմութիւնն այս մասին տնկողմնակալօրէն մեզի տուած է շատ ծը օրինակներ, որոնցմէ առաջնորդուելով, կարելի է վըճ- ուբար յայտարարել, թէ այս բացագանչութիւնը ծառայած է միշտ օրուան պահանջին ու տրամադրութեան և ամբողջային հոգեբանութիւնը գործադրած է զայն իր՝ օրուան պահանջներուն

գոհացում տալու տեսակէտէն, և կամ ճշմարտին՝ մարդկային արդար դատին պաշտպանման, յառաջդիմութեան և ազատութեան համար աշխատողին երեսն ի խա՛ջ պոռացեր է, և կա՛մ աշխա- տեր է փառաւորցնել անոնց անունները: Ասիկա մէկ կողմէն բռնութեան, գերութեան, անարդարութեան շղթաները աւելի՛ ևս կռելու, հասցնելու ջանացած է մարդուն վզին, միւս կողմէն՝ միւսնո՛յն ամբողջ քարկոծեր, քարոքանդ ըրած է այդ շղթա- ները և ազատ միտքն ու լոյսը շղթայադերձ, ազատ սաւառնած է աշխարհի մէջ սրբնթաց . . . :

Ու երբ մէկ կողմէն բռնաւորները, տիրողները, օրուան իշ- խողները իրենց հպատակներուն, հլու, կորաքամակ դարձած հնազանդներուն երեսին պոռացեր են ի խա՛ջ, ու ամեն մէկնոր երևոյթ, նոր միտք ու դաւանանք խեղդած են, խաջած են, գա- մած են անարդարութեան սիւնին ի սէր իրենց՝ օրուան օրինա- գրքին, օրուան բարոյագիտութեան, միւս կողմէն ալ՝ նոյն ըն- թացքը բռնած են յաղթող արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը ինչ որ բռնակալութիւնն ու անարդարութիւնն ըրած էին: Ծըշ- մարտութեան մարտիկներն ալ, իրենց կարգին, տիրանալով հինի քայքայուած, կործանուած փլատակներուն՝ շա՛տ անգամներ կա- ռուցած են իրենց դաւանած ճշմարտութեան, ազատութեան ա- նունով հալածանքի ու տաժանքի աքսորավայրեր, և մինչ այդ ժամանակ հալածուողներու երեսին պոռացեր են՝ ի խա՛ջ և յա- նուն իրենց ընդգրկած ազատութեան, գամա՛ծ, խաջա՛ծ, գլխա- տա՛ծ ու կախա՛ծ են իրենց բարոյագիտութիւնը, իրենց օրէնքը չ'ընդունողները:

Դեռ Գրիստոսէն չօրս հարիւր տարի առաջ, ժողովրդական աւանդութիւններու համեմատ, Միջերկրականի կղզիները և շրջա- կայ երկիրները լեցուած էին հրաշքներով, կախարդներով, վհուկներով, հսկաներով, գերբնական երևոյթներով, ճիւղներով, հրէշներով, իսկ երկնակամարը երկնքի շրջանակ էր կազմէր, ուրկէ անդին գոյութիւն չունէին ուրիշ աշխարհներ, ու այդ երկնակամարին վրայ Զէվսը՝ շրջապատուած աստուածներով և անոնց կիներով՝ հաստատած էր իր դատարանը: Ասիկա մարդ- կութեան մանուկ մտածումն էր:

Բայց երբ տակաւ առ տակաւ յոյները՝ աւելի նաւաւարելով, աւելի ծօտիկէն շփուելով բնութեան հետ, տեսան որ իրենց նախկին համոզումները երկնքի մասին սխալ էին, և համոզուեցան որ հո'ն՝ վե'րը միայն տարածութիւն և աստղեր կան: Այս հասկացողութեան համեմատ անհետացան նաև Հոմերոսի աստուածները: Բայց այս նոր համոզումը, ժողովուրդի՝ մասնաւորապէս անոր կրօնասէր մասի կողմէն արհամարհուեցաւ և տնաստուածութիւն հռչակուեցաւ: Անոնք տակաւ տէր ըլլալով իշխանութեան՝ ի խա՛ջ պոռացին, աքսորեցին, կախեցին և շա՛տ շատերը սպաննեցին: Ամբոխը հետեցաւ անոնց, որովհետև բարեպաշտ մարդիկը դարբեք էին վեր ինչ որ ըսած էին, պէտք էր որ ճշմարիտ ըլլար...: Ու ահա քարկոծուեցան Եւրօպիաները, Էսպիրանները ամբոխի կողմէն:

Յիշեցէ՛ք Յիսուսին, որ շրջապատուած անմիտ, գաղանացած, անխորհուրդ ու անասնացած ամբոխէ մը, կ'առաջնորդուէր դէպի Գողգոթայ՝ շալկած իր խաչը. Յիսուսին շրջապատող խուժանքը անոր երեսին կը թքնէր, կը սուլէր ու կ'անպատուէր զայն, և ամենայն սառնասրտութեամբ ի խա՛ջ կը պոռար, զայն գաժուած կ'ուզէր տեսնել լոկ անոր համար, որ Քրիստոս ամբոխէն, տիրող հասկացողութենէն տարբեր կ'ըմբռնէր, տիրող խորհեալ կերպէն տարբե'ր կը խորհէր, և կեանքն ու երևոյթնե'րը ա'յլ կերպ կ'ուզէր տեսնել ու ընթացնել կեանքի ալեծուփ ճամբաներուն մէջ:

Ի խա՛ջ...:

Ու գամեցին, խաչեցին զայն, առանց խաչած, գամած ու արձատախիլ ըրած ըլլալու անոր միտքը, հոգին, — մարմինը լոկ ոչնչացուցին, իսկ միտքը թևեր առնելով, սլացա՛ւ, թռա՛ւ դարբերու անթիւ շաւիղներէն, մինչև որ եկաւ ու բազմեցաւ բռնութեան, անարդարութեան գահուն վրայ, ու հալածուողի, բռնադատողի դերէն անցաւ հալածողի, բռնադատողի և խաւարի իշխաններուն գործիքը դառնաւ: Դերերը փոխուեցան, փոխուեցան նաև պայմանները:

Սահմէտ Մէքքէէն Մէտինէ կը փախչի միւսնո'յն ամբոխէն, որովհետև կը յայտարարէ հրապարակաւ իր դաւանանքը՝ միաստուածութեան դաւանանք ընդդէմ բազմաստուածութեան, ու

երբ վերջը Մահմէտ 114,000 իրեն հետևորդներով և ուղտերով մտաւ Մէքքէ յաղթական, յայտարարելով թէ՝ «արքայութիւնը ձեռք պիտի բերուի սուրով». անոր դաւանանքը յառաջ ընթացաւ և հին հասկացողութիւնը տեղի տուաւ:

Յիշեցէ՛ք Հուգենտներու կոտորածը և Բարդուէմէոսեան գիշերները 1572 ին:

Յիշեցէ՛ք Քալվինին, որ ողջ-ողջ կրակի վրայ այրեցին լոկ իր յայտնած գաղափարներուն համար:

Յիշեցէ՛ք Պրունօն որ 1600, Փետր. 16 ին կրակի վրայ խորովեցին, որովհետև ան համարձակուեր էր յայտնելու, թէ մեր աշխարհէն դատ ուրիշ շա՛տ մը աշխարհներ ևս կան...:

Ու այս մտաւոր հոսանքին առաջըր առնելու համար ժամանակին տիրապետը՝ Պօղոս փափը՝ 1559ին կը հրամայէ որ իւրաքանչիւր գիրք քննութեան առնուի և անկէ վերջը միայն հրատարակուի: Տիրող միտքը դժուարութեամբ և մահուան գնով տեղի կուտայ և ահա՛ երբ Գալիլէոս մեղադրուեցաւ անաստուածութեան, հերետիկոսութեան մէջ, ու երբ անիկա ինքզինքը պաշտպանելու մտադրութեամբ նամակ ղրկեց կրօնապետ Քասթելին, յայտնելով միանգամայն, թէ Ս. Գիրքը գիտականօրէն հաստատուն հիմք չունի, այլ լոկ բարոյական է, Գալիլէոսը իսկոյն հանուեցաւ հաւատաքննիչներու առաջ, դատապարտելով զայն որ անիկա Քօպէրնիկոսի յայտնած գաղափարը կը պաշտպանէ, թէ երկիրը արևին շուրջը կը դառնայ: Հրամայուեցաւ անոր թողուլ, ձգել այս միտքը, հակառակ պարագային սպսոնալով զայն բանտարկել: Գալիլէոս դադարեցաւ Քօպէրնիկոսի այդ հայեացքը տարածելէ, գիտնալով որ օր մը ճշմարտութիւնը երևան պիտի գայ և իր նահատակները պիտի ծնի:

Տիրող հասկացողութիւնը, այսպէսով, 16 տարի հանգիստ ունեցաւ: Բայց ժամանակները հասած էին և զայն շղթայելը անմիտ էր: Ամերիկայի գիւտը, ճամբորդութիւնները, նաւագնացութիւնը ահագին փաստեր տուած էին երկրի կլորութեան և անոր արեգակի շուրջը դառնալուն: Ու ահա՛ 1632ին Գալիլէոս հրատարակած գրքին համար ձերբալուծեցաւ ու կրկին հաւատաքննիչներու ատենանին սուշ և հանուեցաւ Հոմոս մէջ: Գալիլէոսին մնկի չորեցնելով և ձեռքերը Աւետարանին վրայ դնել

տալով, բռնութեամբ պահանջեցին անկէ հրաժարիլ այն ճշմարէն, թէ երկիրը արեգակի շուրջը կը դառնայ: Եւ այդ պատկառելի մարդը մահուան հեռանկարով կ'ուզէին վստիցել ու հրաժարեցնել այս փաստերէն, որ իր միտքը, դատողութիւնը ընդունած էր որպէս ճշմարտութիւն: Ու երբ Գալիլէոս մերժեց այդ, զայն՝ ծերունուն՝ բանասարկեցին, իր կեանքին վերջին օրերը հոն անցնելու և նոյն իսկ զլացան թաղել զայն գերեզմանոցին մէջ... — Մարմինը թաղեցին, իսկ միտքը սլացաւ և այսօր յաղթական բազմած է ամեն տեղ:

Միևնոյնը նաև Լուսնի ու Լուսնեբականութիւնն վերսկիւմա՞ծ, միևնոյնը Հուսի և այլոց վերաբերմամբ, շարունակ միևնոյն պոռոցն է լսուեր:

— Ի խա՛հ, ի խա՛հ...

Ու խաչեցին, գամեցին, կախեցին դարերու բիւրաւոր հոլովութենէն մինչև ներկայ ժամանակները տասնեակ միլիոնաւորներ, հոսեցուցին ու կը հոսեցնեն դեռ անմեղ սրիւնները անվերջ: Բոլոր յեղափոխութիւններու, յիշաշրջումի բոլոր, հին և նոր ու սարքը տապալելու և անոր տեղը նոր կազմեր հաստատելու ձգտող հերոսներու երեսին պոռացեր են, կը պոռան՝ ի խա՛հ, ի խա՛հ, և այսօր 20րդ դարուն, «քաղաքակիրթ» կոչուող դարուն՝ դեռ ո՛ւմն է, բռնութիւնն է, տիրողն է տէրը հին հասկացողութեան և ան է որ դեռ կը պոռայ:

— Ի խա՛հ, ի խա՛հ բոլոր անոնց, որոնք կը համարձակին տապալել հին կարգերը, հին հասկացողութիւնները, և որոնք կը փափաքին անոնց տեղ նորը, լաւը, ազատը հաստատելու: Բայց ունէ հին ըէժիմ մը, հին ըմբռնում մը ինքնակամ տեղի չէ տուած, ուստի նորն ալ իր հերթին՝ ի խա՛հ, ի խա՛հ պոռացեր ու կը պոռայ, սակայն այս վերջին նորը չի նմանիր ունէ յեղաշրջման և ուրիշ յեղափոխութեանց: Անցեալ բոլոր յեղաշրջումները, յեղափոխութիւնները գերութեան միայն ձևերը փոխեցին, իսկ գերութիւնն իր կերպարանափոխուած կազմով, տիրակաւորութեն կեցած է հրապարակի վրայ որպէս օրինաւոր, բարոյական և փաստացի:

Այս վերջին յեղաշրջումը, այս վերջին քաղաքական ու մասւոր յեղաշրջումը պիտի ըլլայ վերջին ի խա՛հ, ի խա՛հ, ու անոր պիտի յաջորդէ Ընկերավարութիւնը՝ վերջ տալով ի խա՛հ, ի խա՛հին...

ՇՈՒՆԸ ԵՒ ՄԱՆՈՒԿԸ

Գեղեցիկ, պայծառ և արևոտ օր մըն էր. արևը իր մեղմ ու յստակ լոյսի ճառագայթները տարածած էր ամեն կողմ. քաղաքին փողոցները լեցած էին բազմաթիւ անցորդներով և բոլոր խանութներն ու վաճառական տեղերը խմբուած էին յաճախորդներով:

Օրը Երկուշաբթի էր և ամեն մարդ կ'աճապարէր — որը իր օրական պարէնը ճարելու, ո՛րը գործատեղին, ո՛րը գործի հտնէ ո՛րը պտոյտի և ո՛րը ժամանցի համար՝ մեծ ու հսկայ պատուհաններու մէջ ցուցադրուած ապրանքներուն վրայ նայելու, թէ և մէկուն գրպանը լեցուն և միւսին՝ եկեղեցիին մուկերուն պէս նիհար եղած ըլլար...

Հսկայական շէնքերը, կարծես մէկ մէկ հատ լեռներ, տարածած էին իրենց կատարները տարածութեան մէջ, իսկ անոնց ստորոտը՝ փողոցներուն մէջ պտտող, շտապող, եռ ու զեռի մէջ ինկած ժողովուրդը մարդկային կենդանի ծովու մը նման՝ կը բաղկէր, կը զարնուէր այդ հսկայակուռ շէնքերուն, ինչպէս ծովուն ալիքները ծայրելուն՝ և փշրուելով ետ կը նահանջէր, ետ կը դառնար պարպուած ու քամուած գրպանով... ու ժասպառ, յաղթուած և ունեցած քանի մը տղարներէն զրկուած:

Բազմութիւն, մարդկային ծովացեալ ամբոխ մը. — մին փայլուն, մաքրուած, օծուած և սափրուած, միւսը սիգաճեմ ու կոկիկ, երրորդը քրքրուն, պատառոտուն հանդերձներով. մէկուն դէմքը ուրախութեան, դուարթութեան, միւսին՝ սխրութեան կնիքը կ'արտայայտէին, և կ'երթային...

Եւ մինչ ևս այս բազմազան, բազմագուն թշուառութեան ու դուարթութեան ծովուն մէջէն կ'անցնէին, դիտելով այս ովկիանոսի չափ դէմքերը, յանկարծ փողոցի միւս կողմին վրայ անցորդներու մէջ հակապատկեր մը նկատեցի ու կանգ առի, իմ ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացնելով անոր վրայ:

Մալայատակին վրայէն կը քալէին տիկին մը և իր շունը, և կին մը ու իր մանուկը՝ ձեռքէն բռնած: Շունը աղուոր հագցրուած էր, լաւ խնամուած ու հոգ տարուած: Մանուկը շա՛տ խեղճ

ու ողորմելի հազուած, գէշ խնամուած ու պահուած կը թուէր, ծինչ շունը գիրցած էր շատակերութենէ ու խնամքէ: Մանուկը թռչած, նիհար ու կծախք դարձած էր սակաւակերութենէ:

Ծան հոգ տանող, զայն խնամող տիկինը, ինչպէս կը թուէր, կը պատկանէր ա՛յն դասին, որոնք իրենց ձեռքերը ծրարել չեն գիտեր, որ նք օրերն անգործութեամբ և... շուն պատցնելով կ'անցնեն: Մինչդեռ մանկան մայրը, որուն հագուստները հին-ցա՛հ, գունատած, ծակծկուած էին, իր մանկան խնամելու, հոգ տանելու ո՛չ ժամանակ, ո՛չ միջոց և ո՛չ ալ դրամ ունէր...

Ու մինչդեռ շունը կ'ընկերակցէր իր տիրուհուն գուարթ ժամանցի մը, մանուկը կ'ընկերակցէր իր մօր դէպի գործատեղին, որուն շէմքը արդէն մաշեր էր անորպէսներու ոտքերէն:

Բայց մի՞թէ հարուստ տիկինն իրաւունք չունի իր շան խնամք տանելու, հոգալու և զայն իր ուշադրութեան առարկան ընելու: Մի՞թէ շուները հաւատարիմ ու սգնիւ չեն դէպի իրենց տերերը — պիտի ըսէին շատերը:

Սակայն, եթէ շուն մը այդչափ խնամք և ուշադրութիւն կը գրաւէ, հապա ո՛րչափ խնամքի, հոգատարութեան և դատաւարակութեան պէտքը ունի մանուկ սերունդը, ա՛յն սերունդները, որոնք ձեր վաղուան բաղաճացիները պիտի ըլլան, մեր վաղուան կեանքի ալեծուփ ճամբաներէն ընթանալու համար:

Ի՞նչ արժէք ունի շուն մը, երբ զայն բաղդատենք մանկան մը թանկագին արժէքին հետ: Ի՞նչ նիւթական, ընկերական և գեղագիտական արժէք ունի շուն մը երբ համեմատութեան դէնքնք զայն մանկան տնտեսական, ընկերական և գեղագիտական արժէքին հետ: Ի՞նչ սէր կրնայ ըլլալ տիկնոջ մը սէրը, երբ զայն համեմատենք մօր մը դէպի իր մանուկը ունեցած սիրոյն հետ:

Այսօրուան մանուկը վաղուան մարդն է կամ վաղուան կինը: Մանուկն է որ պիտի շարունակէ մեր այսօրուան գործը, մեր այսօրուան կիսատ ճամբաները: Մանուկն է որ աշխարհի մէջ ճշմարտութեան և կամ բռնութեան շաւղով պիտի ընթանայ:

Ծունը՝ շուն է...

Մանուկը ընկերութեան ամենաարժէքաւորն է. ա՛յն է որ վա-

ղը պիտի գործէ, տքնի ու մաքառի. ա՛յն է որ պիտի գրէ գիրքեր, շէնցնէ երկիրը, գիւտեր ընէ, և կամ ոճրագործութիւններու մատնուի ու ապագայ թշուառութեանց թիւը շատցնէ, քան յաղթական կռուով մը ազատամարտը: Ի՛, մարդկային արեան շահագործման դէմ, ժամանակակից գերիներու շղթայագործման համար:

Ծո՛ւնը կը հաջէ միայն. շունը հաճոյք մըն է լոկ. անիկա տիրոջ ունեցածին պահապանն է. շունը վայրենիներէն ընտանիացած գայլն է՝ վայրենիներու ցեղին համար:

Մանուկն իր մէջ կը կրէ մարդկային ապագայ նկարագիրը. այդ նկարագիրը քայքայել և կամ բարձրացնելը ցեղին ապագան ըսել է, անոր մաքրութիւնը կամ մա՛հը:

Ծան նկարագիրն է խածնել և հաջել:

Մանկան զարգացման մէջն է ցեղին ապագան, մինչ շան զարգացումը՝ ցեղին վայրենացումը:

Բայց, ո՛հ, այսօր աշխարհի չորս կողմերը միլիոնաւոր մանուկներ կան, որոնք սակաւակերութենէն, քիչ ուտելէն նիհարացած՝ կեանքերին վտանգուած է: Հազարներ, տասներեակ հազարաւորներ կան այսօր այս երկրի մէջ քաղաքներու մէջ, որոնք իրենց կեանքերը վրայ կուտան անօթութեան, կենսական պիտոյքներուն պակասին պատճառաւ:

Այսօր Թուրքիայէն սկսեալ մինչև Միացեալ Նահանգները, թշուառութեան, գերութեան զաւակները կեանքի վստ պայմաններուն շնորհիւ ենթարկուած են թռքախտի՝ օղի և ուտեստի պակասին պատճառաւ լոկ...

Այսօր այս մի՛ծ, հարուստ հանրապետութեան մէջ միլիոնաւոր ընտանիքներ իրարու վրայ թափուած են մութ, առանց օղի, խոնաւ տուններու մէջ, ու կեանքը անտանելի է և ուր ապագայ մարդկային սերունդը պիտի մեծնայ թոյլ. անուժ, մեղկ կազմուածքով:

Ապագայ սերունդը, այսպէսով, պիտի չափահաս դառնայ տգէտ թուլակազմ, որովհետեւ զայն զրկած են օղէ, լոյսէ, ուտեստիքէ և ազատ ժամերէ:

Ծունը բաղդաւոր էր, որովհետեւ զայն հոգացող տիկինը հա-

րուստ էր: Մանուկը դժբաղդ էր, որովհետև զայն խնամող ճայ-
րը աղքատ ու թշուառ էր:

Երկու դասակարգ՝ շան և մարդոց դասակարգ. շան դասա-
կարգը շահագործող, ծծող ու վայելող, մարդկային դասը աշ-
խատող, տքնող, և չի վայելող:

Բայց ի՞նչ կը խորհի ընկերութիւնը: Մի՞թէն հասարակու-
թիւնն ալ աղքատ է: Մի՞թէ այս մարդկային ցեղը՝ գործաւոր-
դասակարգը, որ հսկայակուռ շէնքեր կը անկէ, ճամբաներ կը
բանայ, գետինը կը պեղէ, ծովին տակը կը մտնէ, օդը կը ճեղքէ
մի՞թէ՞ այս ցեղը ուժ ու կարողութիւն չունի իր զաւակներուն.
բաղդը ինքը տնօրինելու. մի՞թէ անիկա չի՞ կրնար իր մանկանց-
կերակրել, հագուեցնել ու դաստիարակել, պարտաւելով ա-
պագայ մէկ-մէկ հատ մարտիկներ, մարտիկներ՝ ճշմարտութեան
և ստրկազերծման:

Հարուստ տիկինն իր շունը կը խնամէ, իսկ ընկերութիւնն
իր զաւակները չի հոգար, հարուստ տիկինն իր շունը կը կըշ-
տացնէ, իսկ հասարակութիւնն իր զաւակները անօթի կը ձգէ.
հարուստ տիկինն իր շունը մաքուր տան մէջ կը պահէ, իսկ ժո-
ղովուրդը իր զաւակները մութ ու խոնաւ տնակներու մէջ:

Մի՞թէ երկիրը շէնցնող, առաջդիմութեան գործօն հանդիսա-
ցող ժողովուրդը անկարող է — ժողովուրդ մը աշխատանքի, ըն-
կերութիւն մը քրտինքի, մարդկութիւն մը ուժի հարստութեան:

Մի՞թէ այս մեծ ցեղը, մարդկային աշխատանքի այս ծով-
ագլը՝ գործաւոր դասակարգը՝ շուն ապրեցնող է, շո՛ւն մը ու-
րուն կեանքը աւելի արժէք ունենար քան իր զաւակաց կեանքը,
շո՛ւն մը որ բաղդ ունենար օթօժօպիլով պտոյտի ելլելու և ա-
մառանոց երթալու տարին անգամ մը, քան թշուառ բայց հուժ-
կու, իշխան բայց սարուկ գործաւոր դասակարգի զաւակները:

Կա՛մ շան տիրապետութիւն և կա՛մ մարդկային. երկուքէն
մէկը — բայց ո՞րը...

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԹԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Նոր չէ բարեգործութիւնը. անիկա նո՛յնքան հին է որքան
մարդը և անոր հետ ընկերութիւնն ու իր պատմութիւնը:

Ինչպէս ամեն բան, բարեգործութիւնն ալ ունեցեր է իրեն
ճնունդ տուող դրդապատճառն ու մղիչ ուժը, որ դարերու ձի՛գ,
երկա՛ր հոլովումներէ վերջ՝ եկած բազմած է մեր շէմքին իր
ներկայ հսկայ ծաւալովն ու կազմուածքովը, թէև այդ վիթխարի
կազմը՝ թշուառութեան, տնանկութեան օրըստօրէ ծաւալուն
ընթացքը անկարող է կասեցնել, քանի ներկայ մասնաւոր շա-
հու, եկամուտի և վարձկան դրութիւնը գոյութիւն ունենայ մեր
հասարակական կեանքին մէջ,

Բարեգործութիւն՝ բարի գործ ընել. դարձանել՝ դարձանի
պէտք ունեցողին, խնամել, հագուեցնել մերկին, անխնամին.
օգնութեան հասնիլ անկարողին, կարօտին, թշուառին...

Հոս զգացումը, բաբախուն սի՛րտը կը խօսի ներսէն ու այս
տեսակ սիրտերն են որ կը տարբերին քարսիրտներէն, անզգա-
ներէն, ապառաժ հոգի ունեցողներէն:

Ու զարմանալի՛, տարօրինա՛կ պիտի ըլլար, եթէ մարդ արա-
րածը՝ բնութեան այս սանձահարողը՝ չի վազե՛ր օգնութեան
թշուառին, խեղդուողին, հրդեհին մէջ այրուողին, վիրաւոր ին-
կածին: Տարօրինա՛կ, կ'ըսենք, քանի որ կենդանական աշխարհէն
բազմաթիւ օրինակներ կան, ուր նման կենդանին իր նմանին օգ-
նելու, խնամելու և նոյն իսկ շա՛տ անգամներ իր կեանքը վրայ
տալով՝ փրկած է ուրիշին կեանքը:

Մի՞թէ տեսած չէ՞ք գետնի վայր՝ ջուրին ալիքներուն վրայ
փռուած աղանձակ մը՝ թշուառ, խեղճ՝ աղուակ մը, իսկ ա-
նոր զլխնիվայր ուրիշ մը՝ ծի՛ւ, ծի՛ւ ճուալով թռչող, թևա-
հարող ընկեր մը՝ որ օգնութեան, փրկութեան կը ձգտի անոր...

Մի՞թէ չէ՞ք տեսած արջ մը, կոպի՛տ, անճոռնի՛ արջ մը որ
իր ձեռք ձգած որսը և կամ այլ ուտելիքներ տանէր անտառին
խորքը իր վիրաւոր, հոգեւարքի մէջ ինկած ընկերոջը:

Կենդանակա՛ն օգնութիւն, կո՛յր զօհաբերութիւն:

Ու մարդը իր նախնական բարեգործութեամբ կենդանականէն աւելի՝ բարձր կանգնած, իր ընկելու թույլ, սնկսրող, որք և այլի անգամներուն համար մասնաւոր կարգադրութիւններ ըրած էր, որոնց համեմատ կը խնամուէին անոնք:

Մարդկային բարեգործութեան այս նախնական պարզ վիճակին մէջ, երբ մարդ արարածը իր նեո ու աղեղէն զատ այլ գործիք չունէր ինքզինքը պաշտպանելու և իր ապրուստը ճարելու, մենք կը տեսնենք որ այդ նախնական մարդը՝ որսին վրայ նետուած նետերուն տեղերը՝ որպէս իր աշխատանքը՝ իրեն սեփականացնելով, նետ չի դպած մասերը՝ պոչը, գլուխը և մնացեալ տեղերը կը յատկացնէր ձերերուն, այլիներուն, որբերուն ու այդպէսով կը խնամէր իր կարօտ անդամները:

Անցա՛ն մարդկային մանկական այդ շրջանները, ու ահա մենք կը տեսնենք Աւետարանական աղքատ Ղազարոսներու, Սամարացիներու բարոյական՝ զգացումի վրայ հաստատուած բարեգործութեան օրինակները, որոնցմով այսօր եկեղեցիները կը փայլին:

Դարե՛ր, տասնեակ՝ դարեր շարունակ մալդասիլութիւնն ու բարեգործութեան, եղբայրասիրութեան ու ընկերասիրութեան քարոզները հնչեցին և կը հնչին տակաւին, բայց ո՛չ մարդասիրութիւնը դադրեցաւ, ո՛չ բարեգործութիւնն իր վերջակէտին հասաւ և ո՛չ ալ, վերջապէս, թշուառութեան աշխարհամալ մեծութիւնը պզտիկցաւ:

Ընդհակառակը:

Քանի՛ բարեգործութեան անուամբ գործունէութիւնը կը շատնար, քանի՛ անոր պէտքը կը զգացուէր, հարկւրապատի՛կ անգամը թշուառութեան տնաքանդութիւնը կը ստուարանար:

Կա՛ն մարդիկ՝ անոնք կրնան անկեղծ ըլլալ կամ ո՛չ՝ տեսնելով աչք ծակող չքաւորութեան աշխարհը, զոհաբերած են իրենց նիւթական, բարոյական միջոցները, բայց անոնց ընկիւքը ատիկէ անդին անցած չէ ու երբէ՛ք ալ մտքէրէն անցուցած չեն սա միտքը, թէ՛ մինչև ե՛րբ այս դարմանումը, թէ՛ արդեօք մէկ մախալ արգելքը մէկ օխա բռնումէն աղէկ չէ՞ . . . :

Ու իսկապէս, ինչո՞ւ մէկը դարմանուելու, հազուելու, կշտա-

նալու համար ուրիշի մը և կամ հասարակութեան մը օգնութեան պէտքը պիտի ունենար: Ինչո՞ւ այդ մէկը պիտի գրկուէր ա՛յն ամեն պիտոյքներէն զորս իրեն համար կեանքի ու մահու խնդիր մըն է, ինչպէս հացը, հազուստը և բնակարանը:

Մեր անցեալ, ներկայ և թերեւս վաղուան բարեգործներն ու մարդասէրները, այդ անուններով ընկերութիւններ կազմողները, այս տեսակ հարցումներ ընելու և անոնց վերլուծումները չէ՛ն փնտռեր, այլ հետեւելով այն փիլիսոփայութեան թէ՛ ինչ որ կայ՝ արդար է ու իրաւացի, կուտան իրենց՝ ժողովուրդէն փրցուցած զրամները և սեղանին փշրանքները՝ յանուն այդ՝ իրենց համար նուիրական նպատակին՝ մարդկային ցաւերը մեղմացնելու ջանքին:

Սակայն, չինայած որ Քրիստոսի առակին մէջ յիշուած այլի կնոջ վերջին լուծան կը զոհաբերուէր, այսօր բուռ մը հարուստներ իրենց ձեռքը անցուցած աշխարհի հարստութիւնը, ժողովրդական հսկայ զանգուածը վերջին ծայր թշուառութեան դուռը հասցուցած են, առանց այդ տիկնոջ օրինակին հետեւելու:

Այսօ՛ր, երբ մենք ոտք կոխած ենք քսաներորդ դարու շէմքին, երբ մենք այլևս «բնութեան դեկավար»ը կոչուելու աստիճանին հասած ենք, այսօ՛ր, կ'ըսեմ, երբ մենք ունինք հարիւրապատիկ աւելի՛ միջոցներ և յարմարութիւններ, քան ասկէ դարե՛ր առաջ ունէինք, փոխանակ կարօտութիւնը, անանկութիւնը օրըստօրէ բազմանալուն, պէ՛տք էր որ պակսէր, նուազէ՛ր նոյն համեմատութեամբ, ի՛նչ չափով ու աստիճանով որ մարդս բնութեան ուժերը իրեն կը հպատակեցնէր և անկէ խոշոր օգուտներ կը քաղէր:

Բայց ի՛նչ կը տեսնենք մենք:

Ընդհակառակը, քանի՛ մենք բնութեան ուժերուն տիրացանք, քանի՛ մենք գիտութեամբ ու զանազան նուաճումներով շացանք, ա՛յնքան աւելի ու նոյնքան արագ բազմացան ու լայնացան թշուառներու, տնանկներու, անօթիներու թիւն ու անոնց օգնելու խոշոր կարիքը . . . :

Մէկ կողմէն քանի՛ կը հարստանան մասնաւորներ, քանի՛ կը յղժանան անոնք՝ ճոխութեան ծովուն մէջ, միւս կողմէն ժողովուրդին մեծամասնութիւնը կազմող երկու ձեռքերէն աւելի

բան ճը չունեցողները անելանելի վիճակի կը մատնուին, որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ աստիճանական հիւժուժ, թոքախտ և վերջապէս՝ վաղաժամ գերեզման . . . :

Ու երբ մէկ կողմը սովածահոթութիւնն ու մահամերձ վիճակը կը տիրէ, միւս կողմը՝ փոքրաթիւ խմբակ ճը՝ հարստութեան տէրն ըլլալով՝ փարթամութեան ու ճոխութեան մէջ՝ երկարակեցութիւնն իրեն բաժին հանած է և կը մաքառի գերեզմանին դէմ՝ ի հաշիւ ներկայ վարձկան գերիներուն . . . :

Այսօր տիրող տարրը իր ծեր հասակին մէջ, տիրուող՝ գործաւոր դասակարգի զաւակէն աւելի՝ երիտաւարի կ'երևի. այսօր հարուստ դասակարգի կեանքի միջին տեղութիւն է 50—60, մինչդէռ գործաւոր դասակարգինը՝ 30—40 տարի:

Ի նշ է ասոր պատճառը:

Պատճառը պարզ ու յստակ է անոնց համար, որոնք աչքեր ունին և ո'չ թէ ապակիներ, ինչպէս շատեր:

Տեսնե՛նք այդ պատճառը և լուսաբանենք բարեգործութեան օգտակարութիւնն ու կատարած դերը:

Կար ժամանակ, երբ գերութիւնը տիրող ձեւն էր ընկերական կեանքին մէջ և որպէս օրինակօր մէկ ձեւը այդ տիրող հասարակարգին, անիկա ունեցաւ իր կողմը այդ ատենուան թէ՛ մտաւոր գլուխները, թէ՛ բարոյական ընկերական հոսանքները և թէ՛ վերջապէս պետական օրինադիրքը:

Գելին այս դրութեան մէջ բարեգործութեան և կամ մարդասիրութեան պէտքը չունէր. անիկա կարիք չունէր բարիքի, որովհետեւ իր տէրը, իր կամքը, էութիւնը գնած, անոր սէրը եղող իշխանը՝ զայն կը խնամէր, կը հոգար ամեն կերպ:

Ստրուկին մահը տիրող համար կորուստ կը նշանակէր, անոր հիւանդութիւնը տիրող քսակին սպառում և վնաս կը պատճառէր, ուստի տէ՛րը, աղան ամէ՛ն կերպ իր ստրուկը կը պաշտպանէր ցուրտէն, հիւանդութենէն, մահէն, և վերջապէս քաղցածութենէն, ճիշտ այնպէս, ինչպէս ներկայիս ձիերու և կամ էշերու տէրը կը հոգայ իր կենդանիներուն առողջութեանը, մատակարարելով անոնց տաքուկ գոմ, անդարար կերակուր և վերջապէս ամեն խնամք:

Անցա՛ն ստրկութեան շրջանները ու եկան ճորտութեան շրջանները, ուր արդէն մասամբ թշուառութիւնը, քայքայումը ծայր տալ սկսան, որովհետեւ այդ վիճակին մէջ ճարտատէրը, պէկը՝ աւելի՝ շահ և օգուտ ունէր, քան ստրկատիրութեան դարերուն մէջ, և ահա ստրկատէրը փոխուեցաւ պէկի, աղայի, խակ ստրուկը կերպարանափոխուեցաւ ճորտի, իր ծայր առած տնանկութեամբ . . . :

Ասկայն անցա՛ն նաև այդ դրութիւնը և մարդկային տանջուող զանգուածը այլևս «ազատ» էր ինքը իր կեանքին զեկը տնօրինելու:

Ու ի՛նչ տարօրինակ «ազատութիւն», «ազատ» մարդը ինչ կաւ ա՛յնպիսի անելանելի վիճակի մը մէջ, որ զայն այդ դրութենէն հանելու միակ միջոցը գտնուեցաւ բարեգործութիւնը՝ չքաւորութեան այդ զաւակը:

Մարդ արարածը, այսպէսով, փոխանակ ազատուելու, լիակատար ինքը իր կամքը ներկայացնելու, դառձաւ «ազատ» ըստրուկ մը, ի՛նչ կ'ըսեմ, «ազատ» մարդ մը որ ձիերէ՛ն, էշերէ՛ն և աւանակներէն աւելի՝ վատթար վիճակի մը մատնուեցաւ, ուր ո'չ հաստատուն տուն, ո'չ հաստատուն և տեւական գործ երաշխաւորուած էր, ո'չ իր իրաւունքները՝ որպէս մարդ՝ պաշտպանուած ու ճանչցուած էին տիրող կազմին կողմէն:

Այս դրութեան մէջ, ահա, ներկայ վարձկան գերիները, «ազատ» ստրուկները ազատուեցան ո'չ թէ իրենց գործածած հողը, իրենց շինած մեքենան, իրենց ապրած տունը տիրանալով, այլ առանց այդ կենսական միջոցներուն, և ուստի ձիերէն ու էշերէն աւելի վատթարագոյն դրութեան զաւակները եղան . . . :

Անասունը՝ ըլլայ այդ ձի կամ էշ՝ իր տիրող աչքին լոյսն է. անիկա վաղուան վրայ խորհելու պէտքը չունի, հիւանդութեան մտածումը և բժիշկին դեղատոմսը «ցնծալու» վրայ չի խորհիր, մեռելաթաղին համար դրամ չի պահէր — այս ամենը ապահովուած է տիրող կողմէն որ աջալուրջ կերպով անոր վրայ կը հսկէ:

Գործաւորը՝ ըլլայ այդ այդ թէ կին՝ գործատիրոջ համար խորհելու, մտածելու առարկայ մը չէ. անոր ո'չ հիւանդութեան,

ո՛չ ճահուան և ոչ ալ կեանքի տևողութեան համար կաթիլ մը հոգ կը տանէ ան:

Գործաւոր գերին ի՛նքն է որ հոգալու է իր հիւանդութեան դեղերուն դրածը, բժիշկին այցելութեան վճարը տալու, տան վարձքը լրացնելու և վերջապէս դազադի համար՝ սոսնճ ժողովարարութեան թաղուելու համար քանի մը փարայ յետ ձգել:

Չորքոտանի՛ և մարդ...: Ի՛նչ սքանչելի, գեղեցիկ համեմատութիւն:

Ու դեռ այս բոլորը չէ:

Կենդանին ունի իր հանգստութեան ժամերը, իր տօն և Կիրակի օրերը, իրեն հոգացող, իր վրան ցաւող ընկերութիւններ, մինչ գործաւորը եթէ պատառոտուն ցնցոտիներու մէջ փաթթուած անցնի փողոցէ մը՝ ծիծաղէ, ծաղրանքէ և արհամարհանքէ զատ բան մը չունի շահելիք...:

Ինչո՞ւ:

Որովհետեւ կենդանին արժէք մը, զին մը ունի, զոր վճարած ու գնած է իր տէրը, և անոր՝ այդ կենդանիին ճահը, հիւանդութիւնը՝ իր այդ վճարած դրամին կորուստը կը նշանակէ:

Մինչդեռ գործաւորը «ազատ» է և անիկա գնել կարելի չէ. անիկա «ազատ» է գործելու և կամ մեռնելու. ինչպէս որ ինքը կը կամենայ, այդ գործատիրոջ գործը, գիտնալիքը չէ՛...:

Եթէ գործաւորը ազատ է վարձուելու իր կամքով, նոյնքան ալ միթէ գործատէրը ազատ չէ՞ իր ուզած օրավարձը, իր ուզած ժամերը գործել տալու. բա՛ւ է որ ա՛ն է տէրը շէնքին, գործիքներուն և վերջապէս գործաւոր աշխատանքիւն քանակը որոշողը:

Այսպէսով, գործաւորը գործիք մըն է, «ազատ» իր մը տիրոջ ձեռքին մէջ և տիրոջ կամքին կամակոր հնադանդող առարկան:

Գործատէրը կը տնօրինէ անոր օրականը, անոր տեւական գործ ունենալը ու երբ այլևս անոր ուժին, մտքին պէտք չունի, անիկա կրնայ ուրիշ դռներ բաղխել. միթէ քի՛չ դռներ կան...:

Ու եթէ շատ դռներ կան, նաև կան շատ ձեռքեր, գործաւորական հոսիլու բայց անգործ ձեռքեր, որոնք ափ առած են

ասոր. անոր դուռը՝ գործ մուրալու, իրենք զիրենք ծախելու:

Բայց հրապարակը լեցած է և բանուորական ձեռքերն ալ չափէ՛ դուրս շտցած, ու ահա՛ թշուառութիւնը, անօթութիւնը, տնանկութիւնը, կռիւը ընտանիքի մէջ, անբարոյականութիւնը և այլն...:

Հոս, ահա, կը հասնի բարեգործութիւնը ըլլայ այդ պետական թէ մասնաւոր, ընկերութիւն թէ մի այլ բան, ու կը սկսի գինովին զգաստացնել, թշուառին օգնել, անանկին ու տնօթին աջակցել, առանց ունէ հետեանքի, ու երբ անոնք մէկ կողմէն գինով կը տանին, անօթին կը կշտացնեն, մերկին կը հագուեցնեն, միւս կողմէն հազարաւոր գինովներ, սովածահներ, թշուառներ փողոց կը թափուին...:

Ուր է դարձանը:

Եթէ դարձանը, ճարը բարեգործութիւնն ըլլար, պէ՛տք էր որ այս թշուառ ու քստմնող տեսարանները վերնային, և քանի որ չեն վերնար, ուստի պատճառը գտնել ու դայն արձատախիլ ընելու է, որուն հիմքը կործանելու համար միա՛կ մի պայման կայ — ոչնչացնել վարձու գերութիւնը, հիմնայատակ ընել երկու ձեռքերը ծախելու և օրական պարէնը ճարելու դրութիւնը և հաստատել դրութիւն մը ուր իւրաքանչիւր մարդ կարող ըլլար ստանալ իր աշխատութեան ամբողջ արդիւնքը:

Այս դրութիւնը՝ ընկերավարական ձեռք կեանքին մէջ կարելի է իրականացնել ա՛յն ատեն միայն, երբ հողը, ճեքենան, երկաթուղին և մէկ խօսքով արդիւնաբերութեան միջոցները կը դառնան ընկերական:

Բայց այդ դրութիւնը ձեռք ձգելու մէջ շահագրգռուողը կշնայ ըլլալ միայն գործաւոր, սեփականագուրկ դասակարգը, շնորհիւ իր դրութեան, ու անիկա այդ նպատակին հասնելու առաջադրութիւնն ունենալով, միա՛կն է որ պիտի ձգտի բարեգործութեան՝ այդ ամօթալի դրութեան վերջ տալու:

Սակայն քանի դեռ ընկերականացած չեն հողերը, գործիքները, փոխադրութեան միջոցները, ի՛նչ ընելու է գործաւոր դասակարգը և ի՛նչ զիրք բռնելու է արդէն մեր կեանքին մէջ կազմակերպուած բարեգործութեան ու մարդասիրութեան հանդէպ:

Պէտք է արդեօք աշխատաւոր դասակարգը սպասէ որ իր ձեռքէն տնաքանդ, անօթի դարձած անդամները ապրուստի ու կեանքի պիտոյքները ստանան իրենց թշնամի դասակարգէն, ա՛յն իսկ դասակարգէն, որուն շահագործման և յաւելեալ արժէքին պատճառաւ այդ կեանքին ծառնուած են, և այդ անդամներու ազիտութեան շնորհիւ փառաբանութիւն ու գովութիւն անոնք:

Անշուշտ, ոչ:

Գործաւոր դասակարգը, — խօսքս կազմակերպուած և գիտակից գործաւորութեան ձախին է, — պէտք է իր ձեռքը առնէ բարեգործութեան այդ ճիջոյնները և ինքը տնօրինէ իր անդամներուն վիճակը, բացատրելով անոնց ներկայ դրութեան ձեռքէն ծագում առած պայմանները և անոնց բուժման ճիջոյնները:

Ասիկա յաջող գլուխ բերելու համար, գործաւոր դասակարգը պէտք է այդ կազմակերպութեանց ձեռք ձախէ ու զանոնք իր ձեռքը առած՝ իր անդամներուն թշուառութեան բո՛ւն վէրքին վրայ ձառը դնելով ըսէ.

— Կորչի՛ բարեգործութիւնը.

— Կեցցէ՛ Ընկերվարութիւնը:

* * *

Ամէն դար ունի իր բարոյագիտութիւնն ու իր հաւատածքները, որոնք շարունակաբար փոփոխութեան և ձևափոխութեան կ'ենթարկուին, ազդուելով իրենց ժամանակին նիւթական-ընկերային պայմաններէն: Զի կայ երևոյթ ճը, առանց իր ծնող ազդակին կամ պատճառին, իսկ այդ զրդիչ ազդակը իր ժամանակին գոյութիւն ունեցող ու տիրող նիւթական տնտեսական ձևն է: Գոյութիւն ունեցող ա՛յն է գաղափար պարապութենէ ու ոչինչէ չի գոյանար, քանի որ ոչինչը հաւասար է ոչինչի:

Ատեն ճը կար, երբ մարդկութեան ա՛յս կամ ա՛յն ձախին մէջ նայելով անոր տնտեսական դարգացման աստիճանին՝ կը տիրէին իրար հակասող ու երկդիմի հասկացողութիւններ: Սրինակ, երբ մարդկութեան նախնական վիճակին ձեռք, անոր մէկ՝ մասը անցաւ նստակեաց ու հողագործ պալապմունքի, անր ձեռք գոյացաւ ա՛յն նիւթական հասկացողութիւնը, թէ յաղթուած ու իր ոյժին ենթակայ դարձած մարդ ճը կամ նոյնիսկ խուճը ճը սպաննելն ու ուտելը ինքնին աւելորդ է ու անօգուտ, քանի որ կարելի է այդ գերուած մարդը կամ խուճը ծառայեցնել իր օգտին: Բնական է, որ այսպիսի նիւթական պայման ունեցող ցեղի ճը համար պիտի կազմուէր այն հասկացողութիւնը, թէ մեղք է սպաննութիւնը և օրինաւոր՝ գերութիւնը: Ու ահա՛, — «Մի՛ ըս պաններ» հրամայական պատուէրը կ'ուղղուի իրենց ցեղին անդամներուն, պատուէր՝ որ ժամանակի ընթացքին կը դառնայ անոր բարոյական ըմբռնողութիւնը: Այդպիսի տնտեսական պայմաններու տակ ապրողներու համար, բարոյական էր ստրկութիւնը, և անբարոյականութիւն ու օրինազանցութիւն՝ գերի բռնութեամբ մարդուն յօշոտումը կամ ազատ արձակումը, քանզի նրստակեաց դարձած և հողին հետ կապուած մարդկութիւնը այլևս իր նիւթականով ապահովուած ըլլալով, գերին թէ՛ ուտելը և թէ՛ ազատ արձակելը իր նիւթական շահուն այլևս փնտս կը պատճառէր:

Միւս կողմէն, մարդկութեան մանկական հասակին ձեռք գրանւող ա՛յն ցեղերը, որոնք դեռ անցած չէին նստակեացութեան ու հողագործական դրութեան, իրենց կեանքի պայմաններով կապուած ըլլալով բնութեան ահռելի արհաւիրքներուն, բնական բերմոյճը, պէտք էր անոնց ձեռք գոյանար ա՛յն բարոյական համուումը, թէ յաղթուած մարդ ճը, գերի բռնուած անհատ ճը ու.

տելը «արդար է» և «օրինաւոր», քանզի այդ նախնական դրութեան մէջ գերուած մարդոցմէ օգտուելու պէտքը չէ գոյացած անոնց մէջ—նստակեաց և բնութենէն բոլորովին անկախ չէ դարձած անիկա:

Նոյն կերպ ալ մարդկութիւնը անցած է ստրկութենէն ճորտութեան և ապա ներկայ վարձկանութեան իր վերջին ձևին, որ այսօր հրապարակի վրայ «օրինաւոր» կը համարուի, ինչպէս իր ատենին մարդակերութիւնը, ստրկութիւնը և ճորտութիւնը, իրենց այլեայլ «օրէնք»ներով:

Նայի՛նք պատմութեան:

Յայտնի է, որ Անգլիոյ մէջ 16րդ դարէն սկսեալ գիւղացիական խոշոր խառնակութիւններ տեղի ունեցան, որ տեւեցին մինչև 27րդ դարու սկիզբները: Յայտնի է, Նոյնպէս, որ այդ խառնակութիւններու պատճառները զուտ նիւթական էին: Անգլիոյ գիւղացիութիւնը կը գտնուէր ճորտութեան մէջ, անոր տէրը «իր ազգին» աղա հողատերն էր, անոր ընտանեկան սրբութիւնը աղային կը պատկանէր, անոր վրայ դրուած էին խոշոր բեռեր—օրէնքներ, որոնք զայն աղային դէմ՝ «օրէնքի» առջև իրաւազուրկ կը դարձնէին: Սակայն, 16րդ դարու սկիզբէն արդէն սկսուած արդիւնաբերական նոր պայմաններու շնորհիւ, առաջ եկած էր նոր տնտեսական դրութիւն մը, որ քաղաքներու մէջ կը գոյացնէր և յառաջ կը բերէր գործարաններ, արհեստանոցներ, իսկ անոնց մէջ գործելու համար կը պակսէին ձեռքեր, որոնք կը գտնուէին աղա-հողատէրերու ճորտութեան մէջ: Կռիւ մըն էր որ փրթաւ այս երկու՝ մին նոր և միւսը հին՝ տնտեսական ձևերուն միջև:

Նորեկուկ դասակարգը, ճնունդն ըլլալով նոր պայմաններու և պահանջ սնենալով տնտեսական նոր պայմանները հաստատել, ճորտերու համակրութիւնն իր կողմը գրաւեց և հնչեցուց «իր» ճորտութեան ազատութիւնը, որ սակայն եղաւ անոր համար միայն տղատ «վարձուորութիւն», որուն մէջ ան ազատ էր մեռնելու և ապրելու...: Ու յառաջ եկան նախկին ճորտական խիստ օրէնքներու տեղ վարձուորութեան տաժանելի օրէնքները, որոնցմէ ազատուելու համար Անգլիոյ գործաւոր դասակարգը ա՛յնքան սոսկալի պայքար դարձած էր:

Սոյնօրինակ դէպքեր պատահեցան. աւելի ուշ. նաև այլ

տեղեր, որոնցմէ նշանաւոր են Ֆրանսականը, Գերմանականը, Ամերիկեանն ու Ռուսականը:

Ռուսիոյ մէջ, ուր 60ական թուականներուն սկսած էր խոշոր արդիւնաբերութիւնը հսկայաքաղ տուաճանալ, պահանջ ծագած էր վերջ տալ ճորտութեան ձևին:

Ինչպէս բնական է իւրաքաչիւր պեւութեան սահմաններուն մէջ արդիւնաբերութեան զարգացման և անոր տարածման համար շուկաներ և օտար վայրեր գտնելը, Նոյնպէս ալ բնական է այդ կատարելու համար նուազագոյնի և զօրքի հսկայական պատրաստութիւններ կազմելը: Ռուսաստանը, որ 19րդ դարու կէսէն սկսած էր մտնել նոր տնտեսական ձևին մէջ, խիստ պահանջ ունէր շուկաներու և սահմաններու լայնացման, իսկ իր նահապետական ձևին մէջ կազմած զօրքը քիչ ըլլալով, շրջանորհիւ ճորտատիրութեան, անկարող էր նոր ուղղութեամբ բնութանալու, առանց հինը խորտակելու: 1861 թուի Փետրուար 19ի ճորտատիրութեան վերջ տալը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ նախկին ճորտատէրերու իշխանութեան տակ գտնուող ճորտերու զինսուորագրուած նորածագ գործարաններուն գործաւոր մատակարարելը, իր նոր օրէնքներով ու բարոյագիտութեամբ, իր քաղաքական ու տնտեսական զանազան պահանջներ ունեցող կազմակերպութիւններով, որոնցմէ յայտնի է «Հող և Ազատութիւն» կուսակցութիւնը, ու ճորտերու առանց հողի ազատման գործը ապօրինի նկատելով, Ալեքսանդր Բ. կայսրը մահուան դատապարտեց:

Միացեալ Նահանգներու մէջ մղուած քաղաքական կռիւն Նոյնպէս այդ կէտը կը շեշտէ: Մէկ կողմէն Հիւսիսային Նահանգներու մէջ զարգացած արդիւնաբերական պայմանները, պահանջ ունենալով «ազատ» զարգացման համար, վնասակար կը նկատէին անգլիական օրէնքները և ապա մղուած քաղաքացիական կռիւներով ընդդէմ հաջաւային Նահանգներու վերջնական քայլումը կը պահանջէին ստրկութեան, որպէսզի նորածագ տնտեսական պայմաններու կեանքը ապահովուէր:

Թողլով մի կողմ ուրիշ երկիրներէ օրինակներ բերելը, ուր Նոյնպէս տեղի ունեցած են միեւնոյն ընթացքը զանազան շրջաններու մէջ, և ուր Նոյնպէս «երևելի ազատարարներ» արևուն վաստկաճ են, անցնինք բուն խնդրին:

Մի՛ սպաններ...:

Շա՛տ հին երգ: 1900 տարի է կը հնչէ այդ իւրաքանչիւր քրիստոնեայի ափանջին, և սակայն դեռ ճարդիկ իրար ծորթոսելէ, իրար բղջտելէ և բռնի ուժին ենթարկելէ զաղբած չեն ու զաղբելիք ալ չունին, ձինչև որ սպաննութեան պատճառները, ազդակները վերնան:

Ի՞նչ են այն պատճառներն ու զրդիչ երևոյթները: Ի՞նչն է որ ճարդիկ կը զրդէ սպաննութեան: Մի՞թէ հաւատքի բացակայութիւնը, արիւնարբու ծարա՞ւը կամ դադանային բնա՞ղղը. ձի՞թէ սպաննութիւնը սովորութիւն մըն է կամ հաճո՞յք մը:

Այն ատեն, երբ նիւթական որոշ աստիճանի վրայ գտնուող ճարդկութեան զանազան խաւերը տարբեր-աաբեր շահեր ու այդ շահերը ձեռք բերելու ձգտումն ունին, այն ատեն, երբ մէկ երկիր միւսին վրայ տիրելու և անոր շուկան ու նիւթակա նը շահելու ձգտումն ունի, և քանի որ այդ ազդակը, պտտածառը, որ պատերազմ առաջ կը բիրէ, որ սպաննութիւններ, ապստամբութիւններ կը ծնեցնէ, չի վերնայ, անկարելի է ճարդոց այս պատ-ւիրանքը կատարելը:

Մի՛ սպաններ:

19րդի և քսաներորդ դարու շէմքին, դեռ ճարդկութիւնը բմբռնած չէ այս պատուերը, ինչպէս նաև քրիստոնէական միւս պատուէրները, որոնք ձայն բարբառոյ լանապատի դարձած են, շնորհիւ իրենց անգործնական բարոյագիտութեան, և ճարդիկ փոխանակ հետևելու այդ պատուէրներուն, անոր հակառակ կ'երթան:

Մի՛ շնար, այն ատեն, երբ նիւթական պայմաններու շնորհիւ ճարդս դատապարտուած է ամուրիութեան ու շնանալուն:

Մի՛ ստեր, այն ատեն, երբ գոյութիւնդ պահելու ամենակարևոր միջոցը դարձած է ամեն քայլիդ ստելու, սկսեալ գործա-անդէզ մինչև անկողին:

Մի՛ սպաններ, այն ատեն, երբ սպաննութեան պատճառը գոյութիւն ունի և օրըստօրէ կ'աճի ու կը զարգանայ, երբ այդ և շատ մը ձեռած պատուէրները կատարելու զրդիչները չեն վերցած: Ու քանի այդ ազդակները մնան, հոգևոր ու բարոյական պատուէրներն ու քարոզները չէ՛ որ ժողովուրդը պիտի «փրկեն իր ձեղքէն», այլ վերացումը այն պայմաններուն, որոնք կը ծընին այդ «չարութիւնները»:

— Մի՛ սպաններ...

Բայց, նախ սպաննութեան պատճառները վերցուցէ՛ք, և ապա ըսէ՛ք — «Մի՛ սպաններ»:

8089 - 8100

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711122

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711116

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711121

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711115

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711120

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711114

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711119

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711113

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711118

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711112

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711117

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL1711111

Handwritten signature

